

NEMES JÓZSEF MIKLÓS

Gróf Széchenyi István és Hollán Ernő kapcsolata

A két család, a két fiú

A Széchenyi nemzetség a 16. század óta folyamatosan tölt be jelentős pozíciókat Magyarországon közéletében, különösen a hadi és az egyházi pályán tűntek ki tagjai, de Széchenyi Pál érsek szerepe nagy befolyású volt hazánk politikai alakulására is. Gróf Széchenyi Ferenc,¹ István atyja, két ízben hasonlott meg az uralkodó hatalommal és vonult vissza a közélettől. Hazánk történetében főleg a Nemzeti Múzeum² nagylelkű megalapítása tette nevét halhatatlanná.

Festetics Júlia³ grófnővel kötött házasságából mint legifjabb gyermek származott István gróf, ki 1791. szeptember 21-én Bécsben jött világra. Házasságukból hat gyermek született, közülük három fiú- és két leánygyermek érte meg a felnőttkort. Gróf Széchenyi Ferenc mindhárom fiát katonai szolgálatra adta. István 18 éves korában lépett a hadi pályára, félbeszakítva addigi tanulmányait, buzgalommal szentelve magát

a katonai ismeretek megszerzésének. 1826-ban végleg megvált a hadi pályától. Már ezekben az években gyakori és hosszas utazásokat tesz Itáliában, Franciaországban, előszeretettel Angliában, de Görög- és Törökországban is járt. Ezek tágították látókörét és gyarapították ismereteit, mert azokat az európai nemzetek irodalmának tökéletes megismerésével kötötte össze, amiben nyelvismerete volt segítségére, és mert társadalmi állása, összekötöttsége s bőkezűsége előtt minden ajtó megnyílt. Módja volt e nemzetek politikai, társadalmi és közgazdasági viszonyaiba is éles szemmel bepillantani, s azokat a hazaiakkal összehasonlítani.

Az 1820. évtől kezdve mindinkább megerősödik Széchenyiben az az elhatározás, hogy az életét műveltségben és vagyonszámban elmaradt hazája felvirágoztatásának szenteli.

Az ifjú Széchenyi a nagy várakozások közt megnyílt 1825-ös országgyűlés főrendi táblájánál kezdi politikai pályáját. Gyakran fel is szólalt, küzdve a gyakorlatlanság minden nehézségével, bátor szókimondásával olykor az elnöklő nádor rendreutasítását is magára vonva, de legnagyobb feltűnést azzal keltett, hogy mágnás és katona létére – bár tizenhat évig majdnem mindig külföldön tartózkodott – nem latin, hanem magyar nyelven gyakorolta szólásjogát. Annak, hogy már a diéta elején országos ismertségű ember vált belőle, azt a „Karok és Rendek” 1825. november 3-án tartott kerületi ülésén való fölszólalásának köszönhetette. Az ott hallgatóként jelen lévő Széchenyi István a létesítendő akadémia

1 Gróf sárvár-felsővidéki Széchenyi Ferenc de Paola György (Széplak, 1754. április 28. – Bécs, 1820. december 13.)

2 Az új intézmény az alapítólevélben változó neveket szerepelt (Nemzeti Könyvtár, Országos Múzeum, Nemzeti Múzeum), a kor fogalmai szerint Széchenyi gróf a magyar nemzeti könyvtárat alapította meg. Az 1807. évi 24. törvény így fogalmazott, az adományozó gróf „terjedelmes és válogatott könyvtárát, valamint kiváló gondossággal és költsékezéssel gyűjtött ritka pénzérmeit s jeles családok czimereit, ugyszintén földabroszait, képeit és kéziratait a magyar nemzet használatára, teljes joggal, átírta és ezekkel egy fölláttandó nemzeti muzeum alapjait dicséretes buzgósággal lerakta”.

3 Gróf tolnai Festetics Julianna Mária Anna Katalina (Jablonca, 1753. október 30. – Bécs, 1824. január 20.)

céljaira felajánlotta jószágainak egyévi jóvedelmét, vagyis 60 ezer forintot. A néhány év múlva létrejött akadémia Széchenyit választotta másodelnökéül.

Széchenyi 1848. szeptember 7-én került a döblingi intézetbe, ép elmével-e vagy sem, erről már a kortársak körében is ellentétes nézetek keringtek. 1860. április 8-áig tartózkodott Goergen⁴ döblingi intézetében, tehát 5 hónap híján 12 évig. Ez idő alatt állapota változó volt, hol jobb, hol pedig rosszabb.

A Hollán család 1816 és 1819 között költözött Zalaegerszegről Szombathelyre. Josephus (József) Hollán orvosként ténykedett, amit a gyermekek születési anyakönyvében lévő adatok is alátámasztanak. Édesanyjuk, Stoll Johanna – ahogy ma mondanánk – főállású anyaként gondoskodott a családról. A legidősebb gyermek, Adolf, Zalaegerszegen született 1810. október 12-én. 1837-ben szerezte meg orvostudományi oklevelét a pesti egyetemen, 1840-ben gyakorló orvosként Szombathelyen ténykedett, majd a pozsonyi országos közkórház igazgatójává nevezték ki. 1873. december 31-ével miniszteri tanácsos kinevezést vehetett át. Megkapta a III. osztályú Ferenc József-rend vitézi kitüntetését. Nyolcvanhét éves korában 1893. április 6-án hunyt el Pozsonyban.⁵ A második fiú – Gusztáv – 1814. június 28-án szintén Zalaegerszegen született. Ő a katonai pályát választotta, a 10. királyi huszár ezred 2. lovaglómestere, az első lovastanár az olomützi katonai akadémián. 1893. augusztus 4-én mint „nyugalmozott huszárkapitány” Szombathelyen halt meg. A harmadik gyermek, Cornélia Anna nevet kapta a keresztségben, még ő is Zalaegerszegen

született, 1816. március 3-án. A legfiatalabb testvér Hugó, aki már Szombathely szülőtte (1819. március 14.) A gimnázium elvégzése után 1838-ban önkéntesként lépett a császári és királyi hadseregbe, ahol 1845-re hadnagyi rangot ért el. Az 1840-es évek első felében megnősült, 1844-ben, illetve 1846-ban két fia született. 1848. augusztus 1-én főhadnaggyá léptették elő. Ekkor a 12. (Nádor) huszárezredben, Csehországban szolgált. 1848. október 21-én ezrede 2. őrnagyi osztályával Virágh Gedeon hadnaggyal együtt megszökött állomáshelyéről. Magyarország felé tartó csapatát október 24-én császári erők támadták meg, végül október 29-én sikerült hazatérniük. Alakulatával csatlakozott a honvéd hadsereghez. A szabadságharc végén Törökországba emigrált, majd az Aleppóban szolgáló Bem József kíséretéhez csatlakozott. Bem halála után két évvel kivándorolt Amerikába. 1852. augusztus 17-én Illinois államban, Quincyben telepedett le. Még ugyanebben az évben megnősült. Második felesége az orosz származású Regina Butze lett, akitől 1854-ben egy leánya született. Az észak-amerikai polgárháború kitörésekor önkéntesként belépett az Unió hadseregébe. 1861. április 20-tól július 29-ig káplárként szolgált az illinois 10. gyalogezred „A” századában, majd a missouri lovasság egy tartalék zászlóaljának parancsnoka lett. Tennessee államban egy Jackson településnél vívott ütközetben vesztette életét. Lakóhelyén, Quincyben (Illinois) temették el 1863. április 9-én.⁶

Széchenyi István 1859. szeptember 1-én feleségéhez címzett levelében a következőket írja. „Tegnap nálam járt Mr Ernest Hollán, [ide tartozó közbeszúrás a lap szélén] Hollán fivére Amerikában, az ő gyermekét tartottad keresztvíz alá! [közbeszúrás vége]

4 Az intézetet dr. Gustav Goergen, a döblingi tébolyda orvosa igazgatta.

5 Hollán Adolf (kis-lódi), <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/h-87E13/hollan-adolf-kis-lodi-8A15C/> (Megtekintve: 2022. július 12.)

6 Nemes József: Vas vármegye műszaki nagyjai. Hollán Ernő. Szombathely, 2017. 9–10. p.

akitől el vagyok ragadtatva.”⁷ Minden bizonnal Hugóról lehet szó, akinek az első házasságából, ahogy már fentebb említettük, 1844-ben és 1846-ban született két fia. Jelen időpontban nem ismerjük, hogy ennél a keresztelőnél a Hollán családból kik lehettek jelen. A család legkisebb gyermekeként 1924. január 13-án Szombathelyen született Ernő, abban a szülői házban, amely a 15. házszámot viseli az azóta róla elnevezett utcában.

Hollán Ernő a gimnáziumi tanulmányainak végeztével a bécsi Műszaki Katonai Akadémia (*Technischen Militär-Akademie*) hallgatója lesz. Az akadémia végeztével kezdődik katonai pályafutása. A szabadságharc bukása után magánmérnöki tevékenységet végez, majd Magyarország vasúthálózatának fejlesztésével és rendszerbe foglalásával foglalkozik. Ezen munkálatai során kerül kapcsolatba olyan személyekkel, akik Magyarország politikai sorsát szeretnék jobbra fordítani.

Hollán számos műszaki és egyéb társadalmi megbízatást kap és vállal. A legfontosabb az 1866/1867-ben alapított Magyar Mérnök Egylet, amely később a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet néven fog működni. A teljesség igénye nélkül sorolunk fel néhány további fontos mérnöki tevékenységét. 1862-ben a pesti vízvezetés ügyében tevékenykedik, ez év őszén a budai népszínházi bizottmánynak is tagjává választják. December 16-án gróf Széchenyi Ödön lakásán tartják meg az „Első magyar tüzoltó-egylet” alapító tanácskozását, mely egylet alapító tagja, és az ideiglenes választmány tagja. 1865-ben alapították meg a „magyar buda-pesti köz- és átmeneti raktársulatot”. Ő a vállalat alapító és vezetőségi tagja. 1866 novemberében a Reitter

Ferenc-féle csatornaterv ügyében Pest városnál bizottsági tárgyalás folyt, melyben a vállalat terveit és költségvetését, valamint pénzügyi tervét beszélték meg, s ahol ő támogatásáról biztosította a terveket. 1888 márciusában beválasztják a Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár Részvénytársaság felügyelő bizottságába. 1893. április hónapban a részvénytársaság igazgatósági tagja lett, mely tagságot haláláig megtartotta. Ugyanezen év júniusában a Kassa–Oderberg vasúttársaság négyévi időtartamra igazgatósági taggá választotta. Hollán az országgyűlés főrendi házának – 1899-től – a Naplóbíráló Bizottság elnöke, a Közgazdasági és Közlekedésügyi Bizottság, a Felirati Bizottság és a Gazdasági Bizottság tagja. A Királyi és Országos legfőbb fegyelmi bíróságba a főrendi ház által delegált rendes tag. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának tagja. A Magyar Jelzalog-Hitelbank felügyelő bizottságának tagja. A Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság elnöke.⁸

Hasonlóságok és különbségek a két személy között

Több hasonlóságot is találhatunk Széchenyi és Hollán életműve között. Mindkettőjüknek a szombathelyi gimnázium volt az alma matere, Széchenyi és Hollán is katonai tisztséget töltött be fiatal éveiben. Más-más okból, de mindketten befejezve katonai karrierjüket, az ország gazdasági, technikai fejlesztésével kezdtek foglalkozni. Hollán elképzelésében a vasúthálózat kiépítése ugyanúgy stratégiai fontossággal bírt, mint Széchenyinél. Mindkettőjük esetében a közlekedés nem korlátozódott a vasútra, a gőzhajózás megteremtésében és fejlesztésében is nagyon hasonlóan gondolkodtak. Persze különbségeket is találunk

7 Fenyő Ervin: „Diszharmonia és vakság” Széchenyi István utolsó napjainak dokumentumai. Bp., Helikon, 1988. (Továbbiakban: Fenyő, 1988.) 101. p.

8 Uo.

kettejük között: Széchenyi arisztokrata családból származik, míg Hollán polgáriból. Széchenyi utazásaival győződhetett meg a gazdaságilag fejlettebb társadalmak jellemzőivel, míg Hollán a korabeli újságok, könyvek tanulmányozásával ismerhette ezt meg. A polgári család lehetőségeiből adódik, hogy adományokban Hollán nagyságrendekkel kisebb összegeket tudott fordítani a köz javára, de élete folyamán folyamatosan találkozunk különböző célok számára történt felajánlásokkal.

Széchenyi és Hollán személyes kapcsolata egy rövid időszakra korlátozódik. Ez főleg annak tudható be, hogy Széchenyi mentális állapota ciklikusan változott, és az 1850-es évek második felében kezd újból érdeklődni a „külvilág” eseményei iránt.

Ebben az időben az elsők között látogatta meg Kecskeméthy Aurél. Ő így írja le a döblingi magányban élő Széchenyivel történt találkozását. „...ő tudta döblingi magányában mind azon nagy és apró dolgokat, melyek a hazában vagy Bécsben, a magas és magasabb bureauekban és salonokban mondtak és tétettek, hol ő tíz év óta nem fordult meg.

Sőt a mi több – a hazai s külföldi, különösen komolyabb irodalom terén minden újabb nagy és apró jelenségről tudomást von. Minden magyar nyomtatványt kivétel nélkül megvett, minden magyar lapot tartott, s legalább futólag átnézett. A külföldi sajtó nevezetesebb termékeivel folyvást megismerkedett. Politikai röpirat különösen soha sem került ki figyelmét; és, mint később tapasztalául, gyakran előbb volt kezei közt, mintsem az én cenzori nagyhatalmasságom megszereshette volna.”⁹

A külvilág eseményei szikraként jelennek meg Széchenyi további tevékenységei lángra lobbantásaként. Az első talán az akadémia működési autonómiájának leépítésében tapintható ki, másodikként pedig báró Alexander von Bach, az ötvenes évek mindenható belügyminisztere, aki 48-as forradalmárból lett a róla elnevezett abszolutisztikus rendszer vezető szellemévé. A külföldi uralkodó körök megtevéstése céljából *Rückblick* címmel egy csekély számú példányokban megjelent röpiratot adott ki,¹⁰ mely célzatos propagandával dicsőíti rendszerének addigi eredményeit. Ez annyira felbőszítette Széchenyit, hogy évek óta felhalmozódott dühét abban a korszakalkotó könyvben öntötte ki, amelynek aztán nem csekély része volt a Bach-féle rendszer megbuktatásában. Falk Miksa vizont a következőket írja: „Ma talán meg lehet mondani, hogy ezen jeles dolgozatot dr. Hopf János készítette, aki jelenleg a kalocsai érseki káptalan kanonoka, akkor pedig a félig-meddig száműzetésben élő Lonovics érsek titkára volt, és Széchenyi teljes bizalmát bírta.”¹¹ Ez a híressé vált „sárgakönyv”¹², címe *Ein Blick auf den anonymen Rückblick*. A kéziratot fia, Béla másolta le, és a másolatot vitte Londonba, ahol azt Rónay Jácint felügyelete alatt nyomtatták ki.

1858–1859-re Széchenyi döblingi lakhelye egyre inkább központja lett azoknak a személyeknek, akik a kölcsönös méltányossággal létrehozandó új kiegyezés szükségességét és lehetőségét hangoztatták.¹³

9 Kecskeméthy Aurél: Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála (1849—1860.). Pest, 1866. (továbbiakban: Kecskeméthy, 1866.) 17. p.

10 A tényleges szerző Majer Bernát udvari tanácsos.

11 Falk Miksa: Kor- és Jellemrajzok. Összeesküvés a döblingi tébolydában. Bp., MDCCCIII. 147. p.

12 Kecskeméthy, 1866. 72. p.

13 Berzeviczy Albert: Gróf Széchenyi István. Bp., Lampel R. Könyvkereskedése, 1907. 33. p.

Személyes találkozások

Az 1859. június 24-én vívott solferinói csata döntően befolyásolta Bach kényuralmi központosító rendszerét. Már az osztrák hadsereg veresége után, Johann Bernhard Rechberg¹⁴ gróf külügyminiszter Jósika Samu¹⁵ báróval szemben úgy nyilatkozott, hogy „az absolutismussal múlthatatlanul föl kell hagyni”.¹⁶ Magyarországot meg kell nyugtatni. A konzervatív párt – kikkel Rechberg tanácskozott – a célt biztosító egyetlen módnak azt az álláspontját hirdette, hogy Magyarországot helyezték vissza törvényes állapotába. De nem az 1848-as állapot értették, hanem az 1847-est. A konzervatívok másik szószólója, gróf Dessewffy Emil¹⁷ a maga álláspontja igazolására később a következőket jegyezte föl: „Tisztán állott előtte, hogy Bécsben az 1848-diki forradalmat és mindazt, a mi vele összefügg, sokkal határozottabban gyűlölik, hogysen a magyar alkotmányos állapotok visszaállítása körül csak megkísérleni akarni is lehessen olyas valamit, a min az 1848-diki magyar törvények által megteremtett kormányzasi formáknak csak színe is rajta volna. E körülménnyel tehát számolnia

kellett, ha sikert, azaz az absolutismus megdöntését akarta.”¹⁸

1884-ben Hollán így emlékezett vissza a társadalom állapotát leíró munkájának keletkezéséről, valamint Széchenyi Istvánval való közös munkálkodásuk történetéről: „A viszony, a melyben gróf Széchenyi Istvánhoz 1859-ben állottam, rég feledésbe ment. Nem igen szólottam arról senkinek. Nem mintha okom lett volna azt elhallgatni, de mert a kérdésnek még látszatát is kerülni akartam. Most azonban, kötelességet vélek teljesíteni, melylyel az igazságnak s a történelemnek tartozom, a melyből kitűnik, hogy Deák Ferencz már 1859-ben a 48-diki alapot vallotta a magáénak.”¹⁹

Itt hosszasan írja le a bírodalom külpolitikai alakulását, különösen a villafrancai előzetes békemegállapodás lehetséges hatásait, de a magyar belpolitika megmerevedett álláspontjait is. Főképp Deák Ferenc és az őt látogató véleményformálók álláspontját. Majd így folytatja a visszaemlékezését: „1859. évi július 24-én – tehát az olasz háború után – egyik közeli rokonom közvetítése mellett oly férfiú részéről, ki születésre magyar volt s az ország politikai administratiójában előkelő állást foglalt el,²⁰ felszólítottam, közölném vele né-

14 Johann Bernhard Graf von Rechberg und Rothenlöwen (Regensburg, 1806. július 17. – Wien, 1899. február 26.) 1859. augusztus 21. és 1861. február 4. között miniszterelnök, 1859–1864 között külügyminiszter. Mivel egy ideig párhuzamosan töltötte e két tisztséget, emiatt nevezik hol külügyminiszternek, hol miniszterelnöknek.

15 Branyicskai báró Jósika Sámuel (Kolozsvár, 1805. július 7. – Bécs, 1860. március 28.) erdélyi kancellár.

16 Deák Ferencz beszédei II. kötet. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Deak-deak-ferenc-munkai-8751/deak-ferencz-beszedei-2AE/ii-kotet-18481861-7F9/az-oktoberi-diploma-AF2/> (Megtekintve: 2023. január 12.)

17 Gróf Cserneki és tarkói Dessewffy Emil (Eperjes, 1814. február 24. – Pozsony, 1866. január 28.) magyar újságíró, politikus, az MTA tiszteletbeli tagja és elnöke 1855-től 1866-ig.

18 Deák Ferencz beszédei. Az Októberi Diploma. <https://mek.oszk.hu/02200/02213/html/05.htm>.

19 Kónyi Manó: Gróf Széchenyi István levelei Hollán Ernőhöz. = Budapesti Szemle (továbbiakban: BSz), 1899. (Továbbiakban Kónyi, 1899.) 168. p.

20 A budai Helytartótanács akkori alelnöke azzal a kérelemmel fordult bizalmas közvetítő útján Hollán Ernőhöz, akinek széles összeköttetéseit ismerte, közölte vele nézeteit, hogy mi módon lehetne a nemzet óhaját a monarchia érdekeivel összeegyeztetni. Hollán e hozzá intézett megkeresésre hosszabb emlékirattal válaszolt, melyben a közviszonyoknak hű képét írta le, és kifejezte azt a meggyőződését, hogy az állam biztosítása csak a nemzet bizalmának a visszanyerésében keresendő, ez azonban nem érhető el kétes politikai kísérletezésekkel, hanem csakis a törvények szentesítése jogállapotnak a visszahelyezésével.

zeteimet, mit gondolok, mi módon lehetne a nemzetnek óhajait a monarchia fennállhatásának érdekeivel összeegyeztetni? Állásomban teljesen független levén, sem magánviszonyaim, sem más egyéb tekintetek által le nem kötve, szívesen megfelelek a kívánságnak magánlevélben, azon nyíltsággal, melyet a becsületos szándék sugallatából merítettem. Nem vártam e levél megírásától pozitív eredményt, de az illem szabályainál fogva helyesnek, a felforgó viszonyok közt indokoltnak találtam, válaszolni a kérdésre, midőn azt látom, hogy befolyásos emberek a nemzet valódi óhajaival megismerkedni hajlandóságot mutatnak, mire nézve a fegyelem és szolgálati szabályok által korlátolt kormányközegek jelentéseiből megbízható értesülést nem nyerhettek. Megkísérlettem tehát a monarchiának általános politikai helyzetéből kiindulva, a közhangulatnak lehetőleg hű képét feltüntetni, miből azon következtetésre jutottam, hogy az állam biztonsága nem a politikai experimentációk kétes eredményében, de a nemzetnek viszszanyert bizalmában keresendő, a mi pedig a százados törvények által szentesített jogállapotnak visszahelyezése nélkül el nem érhető. Ennél tovább nem mentem.”²¹ A fenti visszaemlékezésében lévő „közeli rokonom” dr. Hollán Hugó, amelyet a következő részlet támaszt alá. A budai helytartótanács alelnöke ebben az időszakban pedig Cseh Eduárd, ki a levelezésekben gyakran előfordul, általában csak Cseh megnevezéssel. „Ekkor történt, hogy az öreg gr. Széchenyi Pál megküldé Döblingbe Hollán Ernőnek, Pétervárad 49-iki jónévű védőjének – a ki szülővárosából Szombathelyből élénk összeköttetést tartott fenn mérnöki munkálatai és társadalmi befolyása révén nemcsak az egész Dunán-

túllal, hanem az ország északnyugati megyéivel is – egy emlékiratát, a melyet ez bátyja dr. Hollán Gusztáv országos proto-medicus közvetítésével Szentkatolnai Cseh Eduárdhoz, a budai helytartóság főnökéhez és Albrecht helyetteséhez Cseh kívánságára a magyarországi hangulatról írt és a melyet másolatban Széchenyi Pállal is közölt.”²²

Hollán gyakran megfordult gróf Széchenyi Pál Vas megyében levő apáti kastélyában.²³ Bizalmas társalgás közben Hollán elmondta neki a történeteket, közös meg egyezés alapján egy levelet fogalmaztak meg és juttattak el testvérének, gróf Széchenyi Istvánnak. Rövid idő múlva meghívást kapott Döblingbe mint az Akadémiának nemrég megválasztott tagja. Széchenyi közölte Hollánnal, hogy gróf Rechberg miniszterelnök őt meglátogatta, s a közelebbi teendőkre nézve tanácsát kérte. Széchenyi először hezitált, de később hajlandónak mutatkozott a kérdések megválaszolására, mégpedig úgy, hogy Hollán személyesen tárgyaljon a miniszterelnökkel, de úgy, hogy az első tanulmányát – mely döntően a problémát tárja fel – egészítse ki egy másodikkal, amely a megoldásokra tesz javaslatot. „Megvallom, hogy e missio és a vele járó megbízás kissé megdöbbsentett. A haza s a közügy szolgálatában kész voltam megtenni mindent, a mi gyenge erőmből kitelik. Mint volt katona azonban a politikához nem sokat érttem, sem állásom és multamnál fogva annyira elbizakodott nem lehettem, sem szerény képességemnél fogva magamat arra hivatottnak nem tekinthetem, hogy önmagamtól ily fontos kérdésről programot készítsek. A váratlan esetek

22 Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. Szerk. és bevezetéssel ellátta Károlyi Árpád. Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1921. 196. p.

23 Ma: Gencsapáti. 1810-ben a Széchenyi család megvásárolta az apáti birtokot. 1812-ben Széchenyi Pál kapta meg.

21 Kónyi, 1899. 169. p.

véletlen találkozásából történt tehát, hogy Széchenyi nézeteinek gyarló redactorává²⁴ lettem, és megíratott ekképen a második levél, mely augusztus 22-dikéről volt keltezve. A benne foglalt javaslat, a pactum conventumra támaszkodva, a magyar alkotmányt visszaállítását, a kormányhatalomnak a *pragmatica sanctio* értelmében gyakorlását követelte, a megyei municipalis²⁵ szerkezetet a magyar alkotmány sarkköve gyanánt tüntette föl, az ország integritásának helyreállítását, a magyar nyelvnek mint állami nyelvnek törvényes használatát, az idegen hivatalnokok eltávolítását, s az országgyűlésnek, melyen a koronázás véghez viendő, egybehívását sürgette.²⁶ A megoldásban az országgyűlés tagjainak megválasztásának körülményeit és a főrendiház reformját javasolta, lényegileg a megreformált 47-es alapra vezette vissza, az akkori modern jogállamiság, a szabadelvű eszmék követelményeit kívánta előmozdítani.

Íme egy részlet Széchenyi leveléből gróf Johann Rechberghez, hogy fogadja Hollánt: „Egyik ismerősömet [Hollán Ernő] – aki mindazok szemében, akik őt ismerik – tetőtől talpig tisztességes embernek számít, minden tekintetben tökéletes függetlenségnek örvend, s akinek több alkalma volt a magyarországi közhangulatot alaposan megismerhetnie, mint bárki másnak – épp nemrégiben hívatta Budára egy magas állású császári hivatalnok,²⁷ ahol is ő, pusztán a jóakarát által vezéreltetvén, hogy hasznot hajtson, pontosan megjelent – és

a szóban forgó magas hivatalnok által ama kérdés elé állítottatt, „nézete szerint mi a teendő – hogy a magyarországi hangulat a legmagasabb kormányzatra nézve kedvezően alakuljon.”²⁸

A levélrészlet az első találkozó előkészítését bizonyítja. A levelezések persze arra is rámutatnak, hogy ebben az időszakban Hollán milyen fontos szerepet töltött be a különböző politikai nézeteket vallók tárgyalásaiban, illetve hogy a birodalom vezetői szinte kivétel nélkül fogadták, az pedig Hollán diplomáciai érzékét is jelenti, hogy „közvetítőnek” minden fél elfogadta.

Létezik egy másik levélfogalmazvány is Rechberg miniszterelnökhöz, 1859. szeptember 17-ei keltezéssel. „Annak az emlékiratnak a szerzője, amelyet néhány napja Béla fiamnak volt szerencséje átadhatni E[xcellenciád]nak, ma reggel bemutatkozott nekem, és ismertette velem a már elküldött rész folytatását,²⁹ a voltaképpeni *quid esset ergo faciendum-ot* [teendőt] – melyet én a legnagyobb figyelemre méltónak találok. – Kérésem mármost az volna, hogy ha E[xcellenciád] kegyeskednék engedélyezni – hogy a szerző – Ernest von Hollán úr³⁰ – E. E.³¹ – hadd tehesse csupán rövid időre tiszteletét, hogy felolvassa – miként tán az előző, úgy e mostani opusát is.”³²

Hollán visszaemlékezése így folytatódik: „Szeptember 8-dikán és 14-dikén vettem gróf Széchenyinek értesítéseit, hogy a leveleket gróf Rechbergnek megküldötte; csakhamar Bécsbe felidézett, tudtomra adván,

24 *Redactor* (lat., fr. *redacteur*) a m. gyűjtő, rendező, különösen az időszaki és enciklopédiai iratok vezetője és szerkesztője, hírlapszerkesztő; *redactio*: szerkesztés, szerkesztői iroda.

25 törvényhatósági

26 Kónyi, 1899. 170. p.

27 Cseh Ede (1812–1866) 1859–1860-ban a budai helytartótanács alelnöke, cs. kir. kamarás. 1868-tól Fiume királyi biztosa.

28 Fenyő, 1988. 104. p.

29 Tehát ekkorra készült el Hollán a későbbi *Zur ungarischen Frage* immár Széchenyi intenciói szerint megírt második részével.

30 Bekarikázva, de nem áthúzva, mely Széchenyinél általában szövegelhagyást jelent.

31 A két E betű Hollán nevének kezdőbetűi – szándékosan tévesen. A bekarikázott részt Széchenyi a tisztázásban nyilván elhagyta.

32 Fenyő, 1988. 114. p.

hogy a minster velem beszélni kíván, s egy szeptember 14-dikéről kelt levélben az utóbbival szemben követendő eljárásomat és magamtartását illetőleg részletes utasításokat adott. Szeptember 20-dikán és 23-dikán kihallgatáson voltam, előbb a külügyégnél, később báró Hübnernél. Mindketten udvariasan fogadtak, előadásomat türelmesen meghallgatták, egy és más tekintetben kérdéseket intéztek hozzám, de a meritumra³³ nézve nem nyilatkoztak.³⁴

Ezt a leírást megerősíti a következő levél, melyet Széchenyi Hollánnak küldött 1859. szeptember 19-én. A fogalmazásból több minden is kiolvasható. Az első, hogy „barátomnak” szólítja Hollánt, tehát nemcsak „munkatársi” kapcsolat, hanem annál bensőségesebb viszony volt közöttük, de ezt még az utolsó mondat is alátámasztja, azaz: „csak azt sajnálom, hogy nem vagyok atyja!”. A levélben Széchenyi gondosan felkészíti Hollánt, hogyan viselkedjék Rechbergnél. A látogatásra másnap, 1859. szeptember 20-án került sor. Ezt követte a második megbeszélésük szeptember 23-án. Széchenyi a leveleiben folyamatosan „kódol”. Például Hollán Ernő nevének rövidítésénél szinte mindig E. E. monogramot használ, vagy a német neveket magyarul írja, de néha szójátékot is alkalmaz. Pl. Feketehegyi [Schwarzenberg] – Igazhegyi [Rechtberg]. Szójáték Rechberg külügyminiszter és Felix Schwarzenberg korábbi külügyminiszter és miniszterelnök nevével. Széchenyi Rechberget hol Gereblyének, hol Gereblyehegyinek nevezi, rechen = gereblye, berg = hegy. Álljon itt a teljes szöveg: „Kedves Ernő Barátom!

Szeretném néhány dologra felhívni a figyelmét. Ha R[echberg] megkérdi, „kinek küldte el papírra vetett eszméit – ki szólí-

totta föl erre Önt, hogyan értesült az egészről Gr. Széchenyi István?? Mit fog akkor Ön erre felelni?

Cseh könnyen kompromittálódna; ezért H[ollán] E[rnő] helyett E. E.-t írtam.

Ahogy én – innen megítélem – azt kellene mondania »a fivérem«, NB ha a dolgot össze lehet kombinálni az emlékirattal!«

Én – par hasard [véletlenül] – szereztem róla tudomást – mert Pál bátyám... ki mint igen tekintélyes ember közmegebecsülésnek örvend Bécsben és Magyarországon – elolvasta – és úgyszólván hazafias kötelességnek tartotta, hogy ismertesse velem. Én pedig első pillanatban a császárné főudvarmesternője, Esterházy grófnő révén, ki kuzinom, egyenest Ófelsége a Császár elé véltem terjeszthetni; meggondolván azonban a dolgot Gr. Gereblehegyi miniszterelnöknek küldöttem el, kinek határozott és tisztességes jelleméről – minden magyar meg van győződve stb., stb.

Személyemről elmondhatja, mit tartanak felőlem Magyarországon, hogy kár – időmet ebben az odúban töltenem, melyben üldögélek – hogy el vagyok szárván itt halni meg ebben a helyiségben; mert széldülés környékez, s pulzusom gyakori elakadása sokszor 2, 3 sőt 4 napra is teljesen használhatatlanná tesz. Mindazonáltal szellemem ereje és mélysége, miként észrevehette, egyáltalán nem hagyott alább.

Nemrégiben elmondtam neki, hogy Magyarországon Rechtbergnek nevezik, és a nép azt mondja – »Ha a Feketehegyi sárba rántott – tán, kiségit Igazhegyi« ezt hizelgésnek szántam! Tőlem elment – Ön tartózkodjék minden talpnyalástól.

Ha ő akar beszélni, hagyja, ameddig csak akar.

Ha lehetséges az Ön személyéről és politikai magatartásáról röviden informálnia őt – nem ártana! Az Ön személyisége és nyílt, egyenes lényé bizalmat sugall!

33 meritum (lat.) a. m. 'érdem'; 'lényege, veleje, érdemi része valaminek

34 Kónyi, 1899. 170. p.

Ha R[echberg] megkérdi: akar-e szolgálatba lépni? Válaszoljon rá úgy, ahogy jónak látja.

Ha szivarral kínálja meg, én az Ön helyében megengedném magamnak a kis hazugságot. »Nem dohányzom.« – Béla ugyanezt mondotta – és miként bizonyosra veszem, ez az elutasítás – azt az impresziót ébresztette R[echberg]ben, [hogy] „a divat, az általános szokások stb. révén ezeket az embereket nem lehet megcsípni stb”.

Isten áldja, kedves Barátom, és csak azt sajnálom, hogy nem vagyok atyja!

Hú magyar rokonérzéssel
1859. szept[ember] 19.
Felső-Döbling N° 163.
Széchenyi István³⁵

A levélből nagyon sok mindent megismerhetünk. Egy fontos mondatot emelnénk ki, a többi ügyis magáért beszél. „Az Ön személyisége és nyílt, egyenes lénye bizalmat sugall!” Ez az a tulajdonság, készség, képesség, amely Hollán későbbi pályafutásánál meghatározó lett, és szinte kivétel nélkül mindenhol példaképül állították.

Széchenyi egy ideig várta a minisztériumi választ, de nem érkezett, így úgy határozott, hogy Lipcsében kinyomatja és nyilvánosságra hozza Hollán írását. A kinyomatott és hazahozott nyomtatvány nagy részét a bécsi rendőrség lefoglalta.

Széchenyinek már október havában biztos tudomása volt arról, hogy Deák Ferenc a kiegyezés dolgában nem ért vele egyet. Hollán közvetlen tanúja volt annak, hogy e tudat őt milyen mélyen bántotta.

Az 1850-es évek végén az ország értelmisége gyakorlatilag két részre szakadt: egyik tábor az 1847-es, a másik az 1848-as alapokra való visszahelyezést találta elfogadhatónak. De az „élénkebb vérmérsék-

letű hazafiak” közül sokan akadtak, akik ha nem is fogadták el a konzervatívok 1847-es álláspontját, a kiegyezés sürgősségét tekintve engedtek volna Deák szigorú elvi feltevéleiből.

A következő levelet 1859. október 2-án 12 óra 45 perces időponttal jegyezte Széchenyi. Itt tesz utalást, hogy Zichy Ferencsel³⁶ olvasták Hollán értekezését, a *Zur ungarischen Frage* tanulmányt. A levélből még az is kiderül, hogy a megbeszélések egymást követő napokon zajlottak, „...néhány napra legalább – netán hosszabb időre...”. Feltételezhető, hogy ilyenkor a Széchenyihez köthető személyek egymást váltva, de akár egyidejűleg is találkoztak és beszéltek meg a lehetséges – nem csak politikai – megoldásokat. Az utóirat is fontos információkat tartalmaz. Az egyik, hogy Széchenyinek tetszett Hollán munkája, valamint az utolsó mondat az egészségi állapotáról.

„Kedves Hollán ... igen kellemetlenül elhúzódik minden! Ma nálam reggelizett Gr. Zichy Ferry (:mindjárt 7 után!). – Olvasunk együtt „valami nagyszerűt” – El volt ragadtatva ... én mindinkább – mert többedszer élveztem végig. És megegyeztünk, „hogy tüstént írok Önnek”

’Drága fiam, gyere hozzánk mielőbb’

Mármost idehallgasson, sietősnek olyan nagyon nem sietős – mivel a páciens, akit meg akarunk gyógyítani, éppenséggel nem szenved flogisztikus [gyulladásos] betegségétől. – Mégis felbecsülhetetlenül előnyös volna, ha úgy intézkednék – hogy ismét ... néhány napra legalább – netán hosszabb időre – ide siethessen.

Vagy egyáltalán nem, vagy bizonyosan mindig idehaza talál!

Isten áldja – Tisztelt nejét üdvözlöm
Széchenyi István

35 Fenyő 1988. 115–116. p.

36 Zichy Ferenc, gróf (Pozsony, 1811. jan. 24. – Káloz, 1900. júl. 17.); politikus, diplomata, tárnokmester.

Nem neveztem meg Önt... – és el sem képzelheti, mekkora örömmel kiáltott fel Zichy, midőn meghallotta: Hollán Ernő! »Oly nagyon tetszett nekem mindig – meg tudnám csókolni!« Tegnap olyan szédülés fogott el – hogy csakugyan azt hittem, vége van!”³⁷

Az 1859. október 23-án írt levelében Carl Vogt *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas* című könyvét kéri Hollántól, melyet Genfben adtak ki 1859-ben.³⁸ Leveleiben gyakran változik az írott nyelv. Ebben a levélben is magyar, német és francia nyelvű mondatok váltakoznak. A német nyelvű mondatban a „...noch einen Fiaker schuldig...” feltehetően egy újabb találkozásra utal, melyet a miniszterelnöknél kezdeményezne. Az „Anti leányom” Hollán Ernőné, azaz Békássy Antónia. Széchenyi István gróf ismerte és nagyra becsülte Hollánné atyját, néhai Békássy Imrét, a vele szomszédos Vas vármegye alispánját, később pozsonyi követet,³⁹ s Hollánnal szemben azt az óhaj-tását fejezte ki, hogy vigye el hozzá nejét. Hollán megfelelt a kívánságnak, s Széchenyi két ízben magánál látta Hollánékat ebédre, amelyeknél Széchenyi grófné neje, Crescentia grófné is jelen volt.

„Kedves fiam, ha nincs rá szüksége, kérem küldené meg Vogt K. munkáját Geyzának, mert közelebb lakik. Tán vehetném hasznát. A francia könyvre nincs szükségem. Zichy F.: „Hollán spricht ja recht gut französisch!”⁴⁰ Ezen örülök. De azért kérem Önt: Egy napot se hagyjon leperegni, legalább egy órai fentszóval, sőt kiabáló ol-

vasás nélkül, és ha lehet, oly tanú előtt, ki tökéletes francia.

Ich bin Ihnen noch einen Fiaker schuldig; geben Sie mir Credit, bis wir uns wiedersehen. [Tartozom még Önnek egy fiákkerrel – adjon hitelt, amíg viszontlátjuk egymást.]

Lelkes Anti leányomnak kezeit csókolom.

Adieu cher ami, et pensez de temps à autre à votre bien devoué. [Adieu, kedves barátom és gondoljon néha odaadó hívére.]
Széchenyi István.”⁴¹

A következő levélben, mely 1859. november 10-én datálódott, a már említett Hollán-tanulmány a *Zur ungarischen Frage. Eine denkschrift Von einem ungarischen Patrioten*, Lipcsében 1859-ben kiadott munkájára utal, virágnyelven „lipcsei gyümölcs”-nek⁴² nevezett mű.⁴³

„Politikánk úgy mozdul, mint ’rák’-.

A lipcsei gyümölcs 1 példánya – minden hiba nélkül már kezeim között!!!

Ödön, Geyza tegnap érkeztek meg Esztergombul. – csendesen folyt le az egész. – Albrecht, egy magyar tósztot olvasott fel a felség nevében – mely által üdvözli a prímást, és hosszú életet óhajt neki...!

Mikor egy 300-ra rúgó – magyar csapat, a magyar szót hallá, egy pillanatra megdöb-bent, és mélyen hallgatott – de annál erősebben ordított aztán:

Éljen, éljen stb., stb. a PRÍMÁS –
Sietve

Széchenyi Ist[ván]
Csókolom kis Leányomat!”⁴⁴

37 Fenyő, 1988. 129. p.

38 Kónyi, 1899. 178–179. p.

39 Az Osztopáni Perneszy család Somogyi örökösei, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1900-B6CE/1900-2-BBF9/az-osztopani-perneszy-csalad-somogyi-orokosei-egy-genealogiai-tablaval-BD83/> (Megtekintve: 2023. január 12.)

40 Kónyi, 1899. 178.p.

41 Kónyi, 1899. 178–179. p.

42 Fenyő, 1988. 362. p.

43 Kónyi, 1899. 180. p.

44 Kónyi, 1899. 178–179. p.

1. kép. A *Zur ungarischen Frage* címlapja.
A „zöld könyv”

(<https://www.loc.gov/resource/gdcmassbook-dig.zurungarischenfroozich/?sp=4&st=image>)

Hollán 1859. november 14-én írt levelet Széchenyinek, melyben a 47-es és 48-as hívek egyre kiélesedő ellentétét írja le. Arra is felhívja Széchenyi figyelmét, hogy a kiadott írás, a „lipcsei gyümölcs”, vajon milyen fogadtatásra talál Magyarországon. A levél megszólítása „Kegyelmes uram!”, de az egész levél fogalmazása Széchenyi iránti tisztelet sugallja.

„Tapasztalván ugyanis a napról-napra határozottabban nyilvánuló közvéleményt, mely minden egyezkedési vagy kibékülési szándékot visszautasít, komolyan tarthatunk attól, nehogy itthon emlékiratunk foglalatját elítéljék. Különösen azt kell hinnem a leggyakoribb nyilatkozatok nyomán, hogy

a 47-i alapnak ajánlatát s a 48-nak mellőzését igen, de igen rossz néven veendik. S ez komoly figyelemre méltó, nehogy véleményszakadások álljanak be köztünk akkor, midőn egységre s egyetértésre leginkább szükségünk volna. Ebbeli nézeteimet előadván, Falkensteint felkértem, hogy ilyféle bajoknak elhárítására megtegyen mindent, mi tehetségében áll, s bár Excellentiádnak atyai gondoskodásánál és sorsunk feletti kegyes örökösénél fogva teljesen feleslegesnek tartom, mégis el nem mulaszthatom, hogy említett körülményt Excellentiádnak magas figyelmébe ajánljam.”⁴⁵

De ebből a levélből azt is megtudhatjuk, hogy „a »tudnivalónak« első példányát megkapni tetszett. Bár hozzánk is eljutna már valahára.”⁴⁶

Széchenyi december 2-án dátumozott leveléből már egyértelmű, hogy a könyv nyomtatása és Bécsbe szállítása megtörtént. A levél alátámasztja, hogy Döblingben ebben az időszakban Széchenyi nagy szervező munkát végzett. Az információ természetesen lassabban terjedt abban az időben, de az országban történekről értesült, ami szükséges volt ahhoz, hogy döntéseiket lehetőleg jól tudják meghozni.

„Kedves fiam, Ernő, itt küldök ’két darabot’. – Már sok kézben van... de szabadon adva még nincs... Miért? Nem tudom! Tán azért, hogy annál kapósabb legyen!? – A 24-ik oldalon 9 sorban igen sajnós nyomtatási hiba van, melyen Falkenstein nagyon bosszankodott.”⁴⁷ –

Írják – hogy Miskolcon temérdek nép gyűlt össze – számtalan katol[ikus] pap is

45 Dr. Károlyi Árpád: Gr. Széchenyi István Döblingi Irodalmi hagyatéka. Bp., 1921. 484. p.

46 Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. 1921. 485. p.

47 Falkenstein néven Széchenyi István dr. Falk Miksát értette, aki ez idő tájt szinte mindennapos vendég volt Döblingben.

– »készek vagyunk, vérrel-élettel áldozni stb.!« – És megülették az ünnepet stb. minden háborgatás nélkül!⁴⁸ – És mi »háladatlan szamarak« nem vagyunk parancsárainkkal megelégedve – noha oly bölcsek – miszerint ha véletlen orrukát tán beverhetnék, tüstént azt tűzik ki lobogóikra: »Az okosabb enged!« –

1848 túl szinte máig fogpiszkálókát farragtunk – tán most egy kissé jobb dolgunk is lesz valahára már –

Zsedényi⁴⁹ »periputtyát« [átvizsgálták] a polícia részéről. Nem találtak semmit! Zsedényi dühös --- elment Thierry bácsihoz. – Ez: »Nem tudok semmit...« mint mondják, elment – a legfelsőbbhez. – »Nagyon sajnálom!« – Ma 12 órára várom. Apponyi⁵⁰ meg Jósika⁵¹ – ma délre jelentették be magukat. – Schmerling⁵² ma délután – hozzám jön. –

»A Duna, a Tisza zavarodik stb.« ebből »valami« lesz. Jó-e vagy rossz? Tudja! –

Zang⁵³ – ki már quasi in effigie [mintegy jelképesen] a 25-öt kikapta – nemso-

kára Lipcsében erkölcsileg is KIFASZOLANDJA --- ki álta? Nem merem mondani – Falkenstein körme is benn van stb.

Adieu, cher Ami! [Adieu, kedves barátom!]-

Tony leányomat egyszer csókolom – ha szabad – ha pedig nem, 3szor! Hiába, ez a magyar tempó! –

Je suis enchanté de Vous revoir bientôt. [Örülök, hogy nemsokára viszontlátom önt.]

Széchenyi Ist[ván]⁵⁴

A levélben említett Falk Miksa 1859 augusztusában ismerkedett meg Széchenyivel. Ő is azokhoz tartozik, akik októbertől kezdve hetente többször felkeresték Döblingben, könyveket, folyóiratokat vittek számára.⁵⁵ Supka Géza Falk Miksa születésének századik évfordulójára írt cikkében a „modern magyar újságírás atyjá”-nak, a „modern magyar publicisztika első nagymestere”-nek nevezi Falkot.⁵⁶

Széchenyi naplóbejegyzéseinél is többször találkozhatunk Hollánhoz kapcsolódó utalásokkal.

Ezek alátámasztják a levelekben szereplő információkat, illetve a szereplők visszaemlékezéseit.

1859 októberében a következő bejegyzéseket olvashatjuk.

„10ikén Zichy Ferry nálam, 'Hollánt Budára kérem' stb. Bartal dolgában. 'Nem akarok Jósika elébe ugrani — ő a főnök.' Este Hollán és Kecskeméthy. Már szabad saját nevem alatt.⁵⁷

48 Thun Leo gróf az 1859. szeptember 1-én kiadott parancsával a két protestáns egyházat a kormánytól függő szervezetté akarta átalakítani. A vallási szabadságokra oly kényes tisztántúli protestáns egyházak hívei között érthető visszatetszést keltett e pátens, mely csakhamar hatalmas nemzeti mozgalmaknak lett kútforrása. E pátens ellen rögtön közreboicsátása után Miskolcon az avasi református templomban tüntető értekezletet tartottak.

49 Feltehetően Lőcsei Zsedényi Ede (szül. Pfamtschmidt Ede, Lőcse, 1804. március 21. – Budapest, 1879. február 20.) politikus, országgyűlési követ, majd képviselő, evangélikus egyházkerületi felügyelő.

50 Apponyi Rudolf gróf (Karlsruhe, 1812. augusztus 1. – Velence, 1876. május 31.) magyar főnemes, az Osztrák Császárság, majd az Osztrák–Magyar Monarchia diplomatája, nagykövet, az Aranygyapjas rend lovagja.

51 Jósika Sámuel, báró (Kolozsvár, 1805. júl. 7. – Bécs, 1860. márc. 28.); politikus, erdélyi főkancellár.

52 Anton Ritter von Schmerling, (Bécs, 1805. augusztus 23. – Bécs, 1893. május 23.) osztrák politikus.

53 A „Presse” hírhedt kiadója.

54 Fenyő, 1988. 165. p.

55 Rózsa Mária: A bécsi „Wanderer” magyar vonatkozású közleményei 1851–1861. = Magyar Könyvszemle, 1996. 1. sz. 41–66. p.

56 Supka Géza: Falk Miksa és az újságírói etika. = A Sajtó. 1928. 12. sz. 609. p.

57 Tudniillik Kecskeméthy Aurélnak, aki eddig – Széchenyi kívánságára – „pölöskei inspektor” álneven jelentkezett be Döblingbe.

Délben Lord Loftus –

11ikén A magyar porcióhoz ne vegyük-e hozzá Galáciát is?

13ikán Szécsen Antal. Jó benyomást tett rám. Magával vitte Hollán 2 darabját⁵⁸... 'Holnap reggel szándékozik visszaküldeni pour ne pas être tenté de faire voir aux autres' [hogy ne essék abba a kísértésbe, hogy másoknak is megmutassa]. [Közbeszúrás a napló üresen hagyott bal oldalán]

15ikén 16 óra – még nincs itt. – Épp az imént kaptam meg az egészet, NB Wolkenstein⁵⁹ inasa útján. – [Közbeszúrás vége] Szavaiból azt veszem ki, hogy Rechb[erg] és Hüb[ner] hagyták, hadd locsogjon csak Jósika, ő, Majláth György] és Des[sewffy] Emil – quantum satis [itt: amennyit csak akarnak] – és marad minden a régiiben. – Hollán elmondja en detail [részletesen]... Csehvel ... és hogy Carl [sic!] Falk... el van ragadtatva a munkájától. Kinyomtatandó.

14ikén Geyza elhossa nekem Blickrimet⁶⁰ 4 f[orint]ert – felajánlanak neki 1 p[éldány]t 6 f[orint]ért.

Feltűnő – hogy D[essewffy] E[mil] – és Jósika nem látogatnak meg!

15ikén Este Kecse[méthy], Hopf – Falk, Hollán – úgy döntött nálam.

— 'Legyen a H[ollán]-féle rögtön kinyomtatva.'

Ösztökélni kell majd Mr Bird-öt!⁶¹

17ikén Tegnapelőtt nálam volt Hollán és néhány más személy is. – Sokáig maradtak, így jónak láttam, hogy sörrel, virslivel és rántott szálettel stb., stb. vendégeljem meg őket.⁶²

December havában névtelen röpirat jelent meg („Offenes Prornemoria an Seine Majestat”), melyet Széchenyi tollából eredőnek mondtak, s a melynek tartalma a Lipcsében megjelent röpirat tartalmával lényegileg megegyezett. Ebből egy példányt a gróf maga adott át Hollánnak.⁶³

„Kevéssel utóbb a bécsi rendőrség korlátozó rendszabályokat alkalmazott, melyeknél fogva gróf Széchenyinek a bécsi és magyar politikai körökkel fentartott összeköttetései félbeszakítottak.”⁶⁴

A következő levél nemcsak Hollánhoz, hanem Szombathelyhez is kötődik. Olvasható, hogy Hollán 1860. február 2-ai levelében ajánlja Hölzel József szombathelyi építőmestert a Cenken építendő templom építéséhez. Ybl Miklós is értesült a templomtervezés és -építés elképzeléséről, és gyorsabban jutott Döblingbe. Széchenyi nem pontosan ismerte a vezetőknév helyes írását, de egyből megegyeztek a tervezésről. Ennek az előzménye, hogy egy ízben a faluból küldöttség ment látogatóba Széchenyi Istvánhoz Döblingbe, a beszélgetés során egy új templom építéséről is szó esett. Széchenyi István megígérte, hogy új templomot építtet Cenken. Ennek a templomépítésnek egy korai utalását olvashatjuk az alábbi levélben. Széchenyi halála után a templom építésének ügyét özvegye és fia vette kézbe. 1860. augusztus 20-án – Szent István napján – tették le a templom alapkövét, majd 1864. augusztus 20-án szentelték fel a templomot.

„Február 6. 1860. Ibi ubi!!![itt-ott]

58 A *Zur ungarischen Frage* teljes kéziratát.

59 Wolkenstein, Karl gróf (1802–1875) 1857-től birodalmi tanácsos.

60 Blicktri [Blicktry] = csekélység. Szójáték a Blick könyvcímmel.

61 Bird, Thomas 1848-tól 1866-ig a *Times* bécsi tudósítója.

62 Fenyő, 1988. 137.p.

63 Kónyi, 1899. 170. p.

64 Deák Ferenc munkái Deák Ferenc beszédei II. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Deak-deak-ferenc-munkai-8751/deak-ferenc-beszedei-2AE/ii-kotet-18481861-7F9/veleme-nyelteres-deak-ferenc-es-szechenyi-istvan-kozott-az-1848-diki-alapra-nezve-AE4/> (Megtekintve: 2023. január 12.)

Önnek szíves sorait – februar 2. – kedves fiam Ernő, válaszolván, igen jól esett, hogy Hölzl⁶⁵ még nem indíttatott útnak! Mert Ibel vagy tán Ibl Miklós, megtudván, hogy nekem ’Tempлом’ kell, tüstént felrándult, és ezzel „tant bien que mal” már megegyeztem;

1. Mert ő is quasi családomhoz tartozik már rég óta, – ’Wahlverwandschaft’⁶⁶ – s tudom, hogy szeret.
2. Mert székesfehérvári fiú, also wenn auch nicht eben ein ’Speck’⁶⁷ magyar, doch ein fideler Ungar –
3. Mert ő építé a főthi imodát, pesti lovagdat stb. és most, két olyféle templomot épít, mint nekem kell, pedig Vásárhelyütt és Nagy-Károiban⁶⁸.

Ergo, s ekkép egy második bába nem szükségeltetik! Wanderer⁶⁹ megkapta ’die 2-te Verwarnung’⁷⁰ és pedig jobbadán wegen den aufhetzenden Brief des G. St. Széchenyi an seine Bauern⁷¹, über welchen der E. H. Gouverneur in einen heillosen Zorn ausbrach, und die besagte liberale Massregel veranlasste. Freylich: das Aufhetzen der Bauern gegen uns, das mochten sie sich reserviren.

- 65 Hölzl [Hölzel] szombathelyi építőmester, akit Hollán gróf Széchenyinek ajánlott. Noha a cenki templom terveinek elkészítésével Széchenyi István Ybl Miklóst bízta meg, Hollán Ernő segítőkészsége mégsem volt hiábavaló, ugyanis a templom építőmestere az általa ajánlott szombathelyi mester, Hölzel József lett.
- 66 Lelki rokonság – szó szerint választott rokon[ság].
- 67 Ha nem is tősgyökeres magyar.
- 68 Ybl 1845 és 1855 között építette a főti templomot, 1857-től 1858-ig a Nemzeti Lovardát. 1843 és 1849, valamint 1859 és 1861 között dolgozott a nagykárolyi, 1860-ban a hódmezővásárhelyi római katolikus templom megépítésén, illetve bővítésén.
- 69 Bécsben megjelent magyarbarát lap, melynek Falk Miksa volt a főmunkatársa.
- 70 A rendőrség második figyelmeztetése a hírlap számára.
- 71 Széchenyi gróf 1860. január elején Cenken saját költségén építendő új katolikus templom ügyében levelet intézett a plébániabeli egykori jobbágyaihoz.

Servata valebunt, si non!!! [Csak a megőrzött dolgok válnak hatékonyakká, más nem!!!]

Sie sagten mir nichts Näheres über Ihre liaison mit Lapeyrière!⁷² Schaut denn auch in finanzieller Hinsicht was heraus?

Mert hiába, kenyér mellett még valami más is kell!

Én igen el vagyok foglalva és ezért e sorokat is végezniem kell. Egészségem tűrhető.

Adien cher Ami! Aurevoir. Mais quand? [Adieu kedves barátom! Viszontlátásra! De mikor?]

Tony Leányomat tisztetem; őszinte hazafiui rokon érzéssel.

Széchenyi Ist.[ván]⁷³

A vég kezdete

Az eseményekben fontos szerepet játszik az 1860. március 3-án tartott házkutatás. Ennek az eseménynek a részleteit tekintsük át röviden.

1860 első hónapjaiban a rendőrség egyre intenzívebben figyelte a döblingi mozgolódást. Egyébként is régóta éber figyelemmel kísérte a döblingi be- és kijárókat, sőt szokott ügyetlenségével egyenesen meg is akarták vesztegetni a két tébolydai szolgának az egyikét, kik Széchenyi szolgálatára voltak rendelve.

A rendőrség tehát körülbelül tudta, hogy kik járnak Széchenyihez, de nem tudta, hogy különben mi történik ott, ámbar sejthette, hogy nem éppen a fennálló rendszer megszilárdítására irányított törekvések azok, amelyeknek színhelyét a döblingi tébolyda képezte.

72 Lapeyrière annak a nagy vasúti hálózatnak volt főigazgatója, amelynek létrehozására az ötvenes években Rothschild kapott építési és üzleti engedélyt.

73 Fenyő, 1988. 195. p.

Falk Miksa a házkutatások előzményeire így emlékezett vissza: „Hozzám ugyanis már 1860 február vége felé eljött egy befolyásos állásban levő barátom és óvatosságra intett, mert egy magas állású úr azt mondta volna neki, hogy 'még csak egy embernek megérkezését várják, azután kiperzselik majd azt az egész fészket'. Hogy ki legyen az az 'egy ember', azt ismerősöm nem tudta megmondani. Később megtudtuk. 1860 márczius 2-án este megérkezett Hollán Ernő és a »Wandl«-ba szállt, márczius 3-án reggel pedig foganatosítva lett a nagy razzia, óriási rendőrségi apparatus kifejtése mellett, házmotózás tartatván Döblingben, Széchenyi István gróf lakásán, a »Wipplinger Strasse«-ban Széchenyi grófnő szállásán, azután nálam, Kecskeméthyénél, Hollánnál a »Hotel Wandl«-ban, Guthercz ügyvédnél, Görgen orvosnak, a döblingi intézet tulajdonosának apjánál, valamint magánál Görgen orvosnál is.”⁷⁴

Kecskeméthy Aurél a fent említett könyvében ezt írta. „1860 márczius 3-dikán reggel félhétkor ugyanazon órában rendőri házmotózás történt gróf Széchenyinél és dr. Görgennél Döblingben, az ifjú Széchenyiek városi lakában, gróf Zichy Gézőnél, Falk Miksánál, a véletlenül előtte való este ideérkezett [Bécsbe] Hollán Ernőnél és e sorok írójánál”. „Mondják, 40 fiakker és kétannyi hivatalnok volt azon reggel mozgásban.”⁷⁵ A Wiener Zeitung akkori száma le is hozta, hogy Hollán a bécsi Wandl Szállóban szállt meg, de azt a későbbiekben már nem közölte, hogy Hollán szobájában házkutatás volt. A W. Z. ezen számából az is kiderül, hogy Hollán szombathelyi illetőségű, tehát ezekben az években még Szombathelyen lakott.

74 Összeesküvés a döblingi tébolydában. <https://mek.oszk.hu/04700/04704/html/falkszechenyi0002.html> (Megtekintve: 2020. június 12.)

75 Kecskeméthy, 1866. 111. p.

2. kép. A korabeli Wandl Szálló, ahol 1860-ban Hollánnál házkutatást tartottak (<https://www.flickr.com/photos/russianchildoo7/5866949591/in/photostream/>)

Az utolsó napok eseményeit Széchenyi naplójának feljegyzéseiből követjük nyomon. 1860. márczius 3-án a következő bejegyzéssel találkozunk. „Mivel ma a Recherche domicilière [házkutatás] során elvették a naplomat, másikat kezdek el! - 1/8 -tól [sic!] 12-ig erősen kibolhásztak. Felsenthal⁷⁶ jön végre. – Biztosít róla – hogy hamarosan és gyakran meglátogat!?”

Nem találtak semmit, ami kompromitálhatna – mert nincs semmi effélem. – Magukkal vitték: Die Pressét, ... Konfúziót, a naplomat, Bélának írott leveletem,⁷⁷ Gróf Bánffy memoárját,⁷⁸ ... melyet reklamálni fogok. – Egyidejűleg Hollán, Kecskeméthy és Falk. – Este Crescence.”⁷⁹

76 Köpp Edel von Felsenthal, Rudolf (1807–1861) bécsi rendőrtisztviselő.

77 A hatóság a *Die Presse in Österreich, a Disharmonie und Blindheit* [Konfúzió] és a naplók mellett a Széchenyi Bélához 1857. november 6-án írott *Intelmek* kéziratát foglalta le.

78 Gróf Bánffy Dénes (1777–1854) cs. kir. kamarásnak az 1848-as forradalomról írt két műve kéziratáról van szó. (Resumé des causes et des résultats de la révolution en Hongrie; Resumé des causes et des résultats de la révolution en Transylvanie, 1852–1853.)

79 Fenyő, 1988. 202. p.

A házkutatást Felsenthal rendőri tanácsos két biztos kíséretében végezte. Miként két ápolója később a bíróság előtt vallotta, Széchenyi „nyugalmas állapota addig tartott, míg a grófnál házmotózás történt. Ekkor azonban mintha egyszerre átváltozott volna; nagyon keveset evett és igen szomorú volt.” Goldberger dr. vallomása szerint is „márczius 3-dika volt a fordulópont a gróf lelki állapotában”. A házkutatás után néhány héttel Széchenyi gróf levelet írt Thierry báró rendőrminiszternek, amelyben megkérte, hogy a tőle elvitt és általa ereklyékként őrzött tárgyakat, amelyeknek a politikához semmi köze sincs, neki küldesse vissza. Thierry báró a kérést teljesítette; de válaszában egyúttal ridegen tudtára adta, hogy „a döblingi tébolyda megszűnt reá nézve menedékhely lenni, (– hat für Sie aufgehört ein Asyl zu sein. –)”⁸⁰ Ez igen finom diplomatikus hangzású is lehet, de a miniszter úr nyilván elfeledte, hogy oly kedélybeteg öregember, mint Széchenyi, ily sokféleképpen magyarázható kifejezésnek mindenesetre a legrosszabb értelmét fogja adni. S úgy is volt. E perctől kezdve Széchenyi egész lényében a változás külsőleg is látható lett, nem dühöngött, nem jajgatott, mint Döblingbe érkezésekor. Némán merengett maga elé, s ez még aggasztóbbnak láttatta állapotát.

A döblingi tébolyda számára megszűnt menhely lenni. Ez annyit tesz, hogy számítás alá eső józan, ép elméjű embernek te-

kintik, s mint ilyen, bűnvádi kereset alá fog helyeztetni. Törvényszék elé állítják? Kérdőre vonják? Ha a büntető törvény 59., 63., 64. §-airól van szó – vizsgálati fogságba zárják? Valószínű e kilátás magában Széchenyinek elég volt, és ennél tovább ő már nem is volt képes gondolni.

Április 8-án, húsvét vasárnapja reggelén, Széchenyi István grófot halva találták „zsölleszékében”, meglőtt koponyával, ölben a pisztollyal.

1860. április 8-án „a legnagyobb magyar” visszaadta lelkét a teremtőnek. A megrendítő hír gyászba borította az egész országot. 1860. október 20-án kiadatott az erről a hónapról elnevezett ismeretes diploma. 1860 november havában, tehát közel egy évre a fentebb leírt történetek után, a *Pesti Napló*, Deák Ferencnek azon időben elismert orgánuma, proklamálta a 48-i alapot, s e pillanattól kezdve az egész nemzet Deák Ferenc lobogója alá sorakozott.

Hollán Ernő későbbi tevékenységére – biztosan kijelenthetjük – egyértelműen hatással voltak azok a találkozások, személyes beszélgetések, amelyeket a „legnagyobb magyarral” folytatott. Nem beszélve azokról a kapcsolatokról, amelyeket a Széchenyi-körhöz kötődtek, de a bécsi udvar meghatározó politikusaival folytatott tárgyalásai során teremtett meg. De ezt egy másik tanulmány keretében kell elemezni.

80 Kecskeméthy, 1866. 152. p.